

МИХАЛ ГЛОВИЊСКИ

ПРИВИЋЕЊА И ФИГУРЕ. МАЛИ ЕСЕЈИ

Кавез са змијом и са мном

Убачен сам у кавез, у коме је дремала огромна змија – да ме поједе. Међутим, била је склупчана и непомична, мада сам знао да се спрема за скок – на мене. Могао бих да се спасем само под условом да је нападнем први и убијем. Нисам то учинио, јер нисам имао оруђе, односно нисам веровао да ће ми то поћи за руком. Набио сам се у ћошак, згрчио – и чекао. Кавез се налазио на тргу пуном људи, међутим нико није саосећао са мном нити покушавао да ми помогне, а понеки су ми се чак подсмевали; руља је само чекала представу прождирања. Понеки су ме третирали као животињу, бацали су ми шаргарепу и друго поврће. Један дечачић пружио ми је парче чоколаде, али не да бих засладио последње тренутке. Премда ужаснут, разумео сам шта говори светина која се тискала око кавеза. Дечака је занимао свет, то да ли ће змија, прогутавши ме, осетити укус чоколаде. Монструм је и даље био миран, није реаговао чак ни на задиркивање. Сматрао сам да вреба и да ће започети своју замисао од одгризања мојих руку и ногу. Међутим, догодило се другачије. У неочекиваном тренутку бацио се на мене, залебдео је као боа, онако како су се некад држале елегантне даме. Није остао дуго у том положају, за часак осетио сам како се око мог врата стеже омча.

Црна одисеја

Нас двоје смо већ с друге стране, побегли смо изван зидина и – изложени смрти, која нас вреба сваког минута и иза сваког

ћошка – на све начине тражимо спас. Померамо се од врата до врата, лутамо међу бедним и смрдљивим кућерцима, такође међу обичним кућама, које се у својој уредности ни по чему не разликују; у већини случајева капије су затворене, а тамо где се отварају чујемо разноразна одбијања, једном пуна саосећања и жаљења, па опет онаква како се третирају насртљиви просјаци или пси бескућници. Уклети смо, крећемо се по црносивом свету, над нашим главама је оловно небо, под нама се простире необично тло, тамномрке боје, покретно, јер га чине ројеви бубашваба, које испуњавају простор до врха; корачамо по том осебујном тепиху као по нечем крајње природном и не наносимо инсектима отпорним на сваки ударац и напад никакву неправду, јер је наш усуд да будемо згњечени. Непрестано се трудимо да се искобелјемо из омче која се око нас стеже, желимо да живимо, али како с ове стране града заробљеног у црној ноћи не можемо да рачунамо на спасење, одлучујемо да га напустимо – и крећемо на железничку станицу. Већ издалека видимо огромне локомотиве старог типа, које су се некад називале парне. Брзо схватамо да ту нагомилани гвоздени мастодонти нису због тога да би кренули на некакво путовање. Те монструозне машине предоређене су да дробе људе као што смо ми, за које нигде нема места, јер – ми смо нечисти, нечисте крви, вечним грехом умрљани – одавно осуђени.

Одвозе те у Треблинку

Из магле израња огроман непознати мушкарац с фигуром атлете и с лицем које не побуђује у мени сумњу, коју одмах квалификујем – то је њушка уцењивача Јевреја. Најпре ми нешто говори из даљине, не разумем његове речи, али унапред знам да не наговештавају ништа добро. За часак прилази ми ближе и тријумфално изјављује: „Кроз недељу дана одвешће те у Треблинку.” Сместа схватам да ме третира као предмет, с којим се може радити све. Пресуду прихватам мирно, знам да је коначна, забринут сам једино шта ће бити с мојим књигама и рукописима. Одлучујем да своје последње дане проведем као да је све нормално, мада ми је тешко да макар на тренутак заборавим да сам осуђен. Не избегавам контакте с колегама, у суморним ходницима Сташицове палате¹ између осталих срећем увек драгу и добронамерну госпођу Х. Зна да тражим зубарку, жели да ми да адресу. Међутим, то ме не занима, тамо могу да отпутујем и крезуб, јер знам шта ме чека...

¹ Сташицова палата је зграда Пољске академије наука, у којој се налази Институт за књижевност, у коме је Гловињски радио. – Прим. прев.

Моја Мајка такође одлази у сновима

Налазимо се у дрвеној шупи или остави, усред поља. Из ње се не може изаћи, неко је закључао врата споља, мада то није затвор. Пре свега изненађују ме строгоћа и тврдоћа ствари, дугих столова и клупа, јер ничег осим њих није било. Прозори су мали, мада су толико велики да се може видети да је напољу лепо време, да залазак сунца пружа ону необичну светлост, која се повремено види, мада ју је тешко описати. Овде нас је пуно, углавном непознатих људи, распоређених по оним тврдим клупама, у положајима који сведоче о досади и осећању безнађа. Ту су и моји родители; у једном тренутку опазио сам да је нестала Мајка, мада не постоји начин да се изађе. Тражимо је свуда, јер није могла нигде да се сакрије, али је нема.

Нешто касније сам са њом у другом простору, такорећи отвореном, мада невероватно опасном, суморном, агресивном. У долини усред огромних планина с необичним, кубистичким облицима, јарко зеленим, да прелазе у црну. Чини ми се да смо на Хималајима, или у пејзажу познатом из илустрација бајки браће Грим, које знам из детињства. Изненада угледао сам симпатичну зграду с дискретним али јасним натписом „пансион”. Његова газдарица нас прима веома срдечно, послужије нас чајем и домаћим колачима. Изненада моја Мајка се отрже, енергично напусти љупко осветљену веранду и стрмом стазом потрча нагоре – изненађујућим темпом и енергијом не баш младе жене. Желео сам да је сустигнем, међутим нисам био у стању. Али видех како јој из руку испаде ташна. А мало касније како паде и она сама, како лежаше наузнак. Покушавао сам да јој помогнем, покушавао сам да је спасем, сви моји напори су ипак били узалудни. Већ знам, да ми је остало једино очајање.

Књига и безнађе

У универзитетској библиотеци позајмљујем књигу из давних година која ми је преко потребна. Али када сам је имао већ у рукама, почех да мислим о њој једино као о предмету, раздраживало ме је и нервирало што је хрбат стилски старинског повеза делимично оштећен. Одједном сам опазио на њој симптом деструкције, наоколо веома присутне. Стога сам одлучио да се у њу не удубљујем. Утом сам срео познатог професора, кога никада нисам видео, јер када сам започињао студије он већ одавно није био жив. Направио је карактеристичан покрет руком и показао на лепо повезане

томове у узорном низу; поносно ми рече: Добио сам је од Маршала. Међутим, они ме нису занимали, нису ми импоновали нити ме је привлачила тамошња хармонија, нити су цењени културни споменици побуђивали моју фасцинацију. Постадох свестан да је мој задатак потрага за Мајком, а да је међу књигама посве сигурно нећу наћи. Преда мном је пут у град непријатности... Возио сам се тролејбусом на други крај метрополе, јер ми је неко рекао да је у последње време тамо виђена. Нека непозната особа показала ми је стан у који треба да одем. Био је отворен, као да позива све који желе ту да сврате, према томе ушао сам без напора. Састојао се из више минијатурних, мада светлих и пријатно уређених просторија, немајући ништа заједничко са затворским ћелијама, замишљеним онако како би их пројектовао неки суманути архитекта. Међутим, нисам умео да се оријентишем према плану, јер га по свој прилици није ни било, једино сам знао да сам се нашао на страшном месту, без могућности да овладам њим, да га схватим. То сам ипак сместа опазио: свуда су се налазили трагови нечијег недавног присуства, у купатилу неугашено светло, у кухињи још увек топао чајник, а на једној столици изгужване јучерашње новине. Све у свему, пусто и глуво, несносна празнина. Најзад сам истрчао из тог ужасног простора – и док сам га напуштао, опраштао сам се с надом...

Песак и вода

Не знам из ког разлога морам да трчим у оном правцу. Никада у том крају нисам био, мада ми је у глави мапа и замишљама какав пејзаж ме очекује на источним границама. Моје изненађење је велико када наилазим на песак који се простире стотинама километара; после извесног времена више не сумњам: нашао сам се у пустињи, која се од Сахаре разликује можда једино тиме што је мање врела. Међутим и даље трчим – и надам се да ћу наићи на људе, насеља, места у којима могу да се напијем воде. Из сата у сат трчим све брже, губим дах, а моје ноге све више тону у песак и с напором се покрећу. Одједном, постајем свестан да је то пут без краја и циља, да немам никакве шансе, те одлучујем да се вратим. Мењам правац, трчање постаје све теже, јер западни ветар, који ми је дотле пријао, дува ми у очи, силовит је, ограничава ми слободу покрета и приморава ме на још веће напоре. Већ знам да се више никада нећу вратити у свој родни крај – да ћу овде, у бескрајном песку, окончати живот. Међутим, неочекивано, пејзаж се ипак мења, пустиња се завршава, као да си је ножем

одсекао, преда мном појавио се – велики поплавлњени терен. Не умам да пливам, много више бојим се воде него песка, међутим када сам скочио у њу, упркос очекивањима, испоставило се да је то угодан простор. Наилазим на пријатан кутак, у коме је све водено, саздано од воде – зидови, кауч, чак шоље с врелим чајем. И, ту срећем своју Мајку. Не знам како се нашла у том необичном пределу, јер ни она не уме да плива. Мрда уснама, напреже се да би ми нешто рекла, међутим није у стању. И мени се одузео глас. Да ли се претварамо у рибе?

Сањао сам сан...

Сањао сам веома реалистичан сан... Налазим се у малој дупке пуној чекаоници, али не знам на шта чекам. Прилази ми стари, животом изнурен мушкарац и распитује се за биоскоп у коме се приказују чешке комедије. Не умам да му одговорим – и непрестано нешто чекам. Утом се неочекивано појављује мој Отац, још увек млад, с великим сивим ранцем, оним са којим се вратио из логора у П. непосредно после рата, који се касније годинама повлачио по тавану. Рече: Хајдемо у Престоницу. Кренусмо, идемо лагано лепом алејом, засађеном лепим дрвећем и испуњеном интензивним зеленилом, као код Цариника Русоа, међутим не знамо да ли је то прави пут, лутамо, скрећемо час десно, час лево, пресецамо поља дијагонално, упадамо у ровове и пењемо се уз брда... У једном тренутку Отац неочекивано нестане као што се и појавио, ја сам стајао на суморном степеништу, испред камених врата, која су сведочила о својој некадашњој лепоти, дуже времена безуспешно на њима звонећи. Коначно ме је пустила строга старија госпођа, улазим у салон уређен солидно, у некадашњем грађанском стилу, али чудно мрачном, оријентишем се, видим да прозори гледају у двориште-бунар. Обавештава ме старија дама сигурна у себе, као што је то својствено старијим учитељицама, да ће ми предавати немачки, а госпођице, које су управо стигле – пољску књижевност. Не ложе се на то занимање, једна ми чак рече: шта ће ти то, онај Норвид и онај Жеромски су идиоти, они никада нису ништа схватили. За часак дође млађи човек, обучен демонстративно елегантно, подсећајући на љубавнике из филмова моје младости. Нешто ми је говорио, непријатно и агресивно, за часак схватио сам да ми замера што сам бестидно ушао у салон у таквом стању. Бацих поглед на себе и видех како сам у ритаму, чији дроњци једва покривају моје бедно и прљаво тело. Сањао сам сан?...

Тумарања

Промрзао и уморан, обрадовао сам се што коначно стиже трамвај. Када сам ставио ногу на први степеник, пришла су ми тројица агресивних младих људи, одгурнула су ме и рекла ми да се носим одатле, јер је трамвај само за своје, а не за протуве као што сам ја. Покушао сам да протестујем, међутим они су се отворено спремали да ме бију, те ми није преостало ништа друго већ да капитулирам. У близини угледао сам зграду елегантног хотела, покушао сам да у њу уђем. Зауоставили су ме елегантни мушкарци, хладни блондини правилних црта, као из журнала. За разлику од претходних обратили су ми се учтиво, замолили су ме да љубазно напустим зграду. Како сам отезао, променили су позу, испружили су руке тако да сам одмах видео да су њихове шаке огромне оклопне песнице, спремне да задају ударце. Напустио сам тај негостољубиви праг, не знајући шта да урадим са собом. Лутао сам по пустоши, о којој не пишем, док у даљини нисам угледао пламен – када сам се приближио угледао сам огњиште и окупљену групу која изводи тајанствене обреде. Међутим, и ту сам третиран као уљез, овога пута од стране свештеница у необичној ритуалној одећи, а неке су чак имале лукове спремне за одапињање. Сместа су ме асоцирале на ериније. Уместо да слушам претње које су узвикивале, побегао сам. И помислио сам како за изгнанике из свега могућег за мене овде нема места. Једино, да можда причврстим себи крила, да полетим или да опонашам птицу или анђела?

У зубарској чекаоници

Чекаонице, у којима сам бивао... Најпре бузаци у приватним становима, обична предсобља без прозора: са две-три столице и с минијатурним сточићем прекривеним чипкастом шустиклом, са старим бројевима „Пресека” и „Света”. А касније – чекаонице у домовима здравља и приватне, веће, али по правилу дупке пуне, без недељника, чак најстаријих, с увек неопраним прозорима, које имају у себи нешто суморно званично. И она чекаоница, у којој сам тренутно, светла и пространа, премда без прозора, рекло би се – антисептична, блиставо чиста, у хармоничним бојама – у две нијансе љубичасте, које истиче јарко зелена којом су обојени рагастови врата. И док сам чекао у тој сређеној и хигијенској просторији, украшеној са пар жбунчића и цветића у саксијама, на свој ред, најпре сам чуо из даљине а касније све јасније Листово дело које се заснивало на мотиву секвенце која је наговештавала Дан гнева. Музика испуњена ужасом појачавала се, а са њом отварала су се

врата кабинета и помоћних просторија; и одједном сам схватио шта се догађа: из њих су излазили зубари мог живота. Госпођа докторка К. улазила је са зубарском бушилицом претвореном у тротинет, за часак упадала је госпођа докторка Луња, која је енергично манипулисала иглама, као да је желела да повади нерве свима наоколо. Затим следећа госпођа, чијег се имена не сећам, која је махала огромним клештима. И други, међу њима професор Б. с великом врећом цемента, као да је желео да сачини круну по мери зуба Бога. Такође госпођица Крисја, услужна асистенткиња, која му је плесним корацима примицала неопходне лекове и инструменте. Чуо сам фрагменте разговора, чудно је како их није заглушивала све јача музика. – Да ли је мртав? Не, не, морам да га лечим... Умртвићемо га... Молим вас арсеник... Најбоља је метална, јер је најтрајнија... Да, екстракција са стругањем, ништа друго нам не остаје... Гангрена и некроза... У једном тренутку у први план изашла је госпођа докторка К., на свом тротинету као на метли. Још мало арсеника – замолила је госпођицу Крисју.

Портрети

Не знам којим чудом сам се нашао у богато уређеној, али замандаљеној просторији. На зидовима висили су портрети насликани у различитим стиловима, који приказују мушкарце различитих година и различито одевене, онако како се данас нико не облачи. Осетио сам се опкољен, имао сам утисак да ће ме непозната лица с портрета опколити са свих страна и да ће почети да ми суди велики суд, чије пресуде су унапред познате. Давали су ми некакве знаке које нисам разумео, изводили су са мном необичну игру, али и она ми је била несхватљива. У томе се посебно истицао изванредан немлади милостиви господин, који ме је подмукло и ужавајуће посматрао, једноставно бургијајући ме и скенирајући погледом, а касније ми се малим, једва видљивим покретима приближавао – и нешто ми говорио. Тако да ја нисам био лик који се обраћа слици већ он мени. У једном тренутку учинило ми се да је то папа Иноћентије X, одевен у узнемирујућу црвену, који на чувеној Веласкезовој слици има строге и проницљиве очи. Нешто касније куцнуо сам се у чело и почео да се смејем својој умишљености. Сићу као што сам ја не узнемирују великани оног света, уосталом знам да оно генијално дело не виси овде већ се налази у једном од римских музеја, где сам га видео. Човек с портрета непрестано ми се приближавао, као да жели да ме казни. Посматрао ме је све строже, испруживши према мени руке. Угледао сам његове необично деформисане прсте, који су у мени изазвали сумњу... Носферату?

Икона?

Седео сам међу непознатим лицима у првом реду, представа се одвијала, мада је сала, „с обзиром на смрт – светла, а на живот – одвише тамна”, била делимично попуњена. Одвијала се лењо, досадно, међутим нико није напуштао позориште, сви смо били чврсто уверени да ће се догодити нешто необично – и чекали смо. Неко тајанствен и непознат требало је да отпева баладу, какву у свету још нико никада није чуо. Коначно конферансије је најавио да је дошао Бог и да ће се за часак појавити на сцени; окупљени су реаговали крајње узбуђено. Међутим, Бог није певао очекивану баладу већ је ћутао – и није силазио са слике. Видео сам савршено његово лице, јер је било показано само на слици. Лицио је на извесног немладог глумца, који се звао Хенрик, а такође – подсећао на лик генерала с познатог портрета Хенрика Родаковског.² Лице Бога било је необично, деловало је као да га је насликао касни импресиониста, који углавном оперише мрљама у боји, иако се образовао у Византији. Да ли уопште подсећа на икону? Међутим, немам времена за размишљање о стилистичким детаљима, лице Бога видео сам све изразитије, бивало је све прецизније и ближе, у извесном тренутку као да се налазило надокхват руке. Загонетно и недокучиво, скривало је тајну, мада ми се чинило да није опасно и да нема ничег заједничког са суморном сликом безобзирног и злобног старца који не помишља на опроштај. Чинило ми се да ће се за часак насмешити окупљенима – макар да би их наградио због досаде коју су доживели за време промашене представе.

Пицама и егзистенција

То је сан који ми се најчешће враћа, опсесиван, који ме прогања на принципу *ostinato*: у пицама сам на јавном месту, на коме су сви осим мене обучени у складу са околностима, једни елегантно, други – скромно, али нико тако да привлачи пажњу. Јер, мене у пицама нико не може да не опази и – посве сигурно – не може а да не помисли да лик који се тако обукао, идући у филхармонију, није сасвим нормалан. *Kleider machen Leute* – каже немачка пословица, којом се Готфрид Келер послужио у наслову своје сјајне приповетке. Свестан сам, да не могу да останем непримећен, мада истовремено знам да људи нису дошли на концерт, у позориште или на скуп због тога да се диве мојој неконвенционалној

² Хенрик Родаковски (1823–1894), веома познат пољски портретиста. – Прим. прев.

одећи. Пицама је нешто више од пригодне одеће, утиче на ситуацију, у којој сам се – можда случајно – нашао, одређује моју егзистенцију. Постоји на тај начин, због тога што је ја носим, иако обичај налаже другачије облачење у таквим ситуацијама. Осећам своју различитост, болно доживљавам своју страност, осећам се избаченим из круга оних, нормалних и узорних, који увек и свуда успевају да буду на свом месту. Желео бих да као и они носим обично одело и обичну кошуљу (унапред се одричући кравате).

Изаћи ћу на енглески начин

Изаћи ћу на енглески начин... Ни са ким се не поздрављам, напуштам веселе и многољудне скупине, да не бих сметао, да нико не примети да сам одједном нестао. Недопијену чашицу остављам на креденац, тањирић са кога сам јео укусна јела склонио сам одавно у страну. Дискретно облачим капут, не рекох довиђења, иако желим домаћине још да виђам – и надам се да ће тако бити. Нестајем уљудно иза врата, тихо их затварам, премда знам да у страшној буци, док музика урла, нико не би чуо чак ни када бих их залупио. Излазим на енглески начин, јер ми је време. Пролазе разна времена, док коначно не наступи тренутак када ћу тако изаћи и из властитог стана. Нећу рећи довиђења, јер ће ми понестати снага, изгубићу се, уосталом с ким имам да се опраштам, кад је стан пуст. Нема никаквих живих бића, чак ни мачке (како велика Песникиња вели „то се мачки не ради“). И шта ће остати после мене: неопрано посуђе, које у судопери чека слободнији тренутак (ах, та проза живота!), делови гардеробе разбацани по неприличним местима, папири у нереду. А на писаћем столу, на пример, писмо пријатељу, прекинуто на пола реченице и наливперо Паркер, спремно за рад, напуњено мастилом, иако већ непотребно. Изашао сам на енглески начин – и никада се више нећу вратити...

Монолог Грегора Самсе

То сам ја, Грегор Самса, измислио сам Франца Кафку. Ја и моји другови, Јозеф К., Карл Росман, геометар К., чак сирота певачица Јозефина, којој се чинило да је велика уметница, мада јој успеси нису били писани. И многи други, чија имена и презимена не памтим. Не говорите да смо ми захвални за постојање Франца Кафке, јер то је само полуистина, а можда и њен мањи, само микроскопски део. Ко би знао за њега, да није нас? Ко би га памтио? Да није нас не би се нико бавио његовим сукобима с оцем. Не

бисте се интересовали за његове раскиде веридби. Не бисте тражили у Прагу његове трагове, нити разгледали куће у којима је становао и кретали се улицама којима је ишао, не бисте тражили његов гроб. Без нас Франц Кафка био би један од многих доктора права (а колико их је само било у држави Франје Јосифа!), један од многих јеврејских интелектуалаца који су својевремено живели у Прагу. Према томе, не оспоравајте да сам ја, Грегор Самса, створио Франца Кафку. Захваљујући мени памтите га.

Превела с пољског
Бисерка Рајчић